

ТРИЗНИ ТА СИМВОЛІКА ВИБЕЛЬСЬКОЇ СОТНІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛКУ

У статті проаналізовано вплив родинної геральдики вибельських сотників Тризни на формування герба Вибельської сотні Чернігівського полку.

Ключові слова: Вибельська сотня, Тризни, герб, печатка.

Серед проблем української козацької геральдики та сфрагістики, які потребують свого розв'язання, є питання авторства та витоків сотенної символіки. Цікавий матеріал щодо цього міститься у Центральному державному історичному архіві серед паперів Вибельської сотні. Ця адміністративно-територіальна та військова одиниця сформувалася у 1654 р.¹ Якою була сотенна печатка у XVII ст., ми не знаємо, бо бракує відповідних архівних матеріалів, хоча припускаємо, що за традицією це була посадово-службова печатка сотника. Стосовно XVIII ст. справи краще, принаймні з середини століття. Ніна Грабова виявила та опублікувала 133 відбитки сотенної печатки від 1751 до 1781 років². Вона кругла, діаметром 32 мм. (мал.5). По колу напис: «ПЕЧАТЬ ПОЛКУ ЧЕРНЬГОВСКОГО СОТНЬ ВИБЕЛСКИЯ». Типологічно напис стоїть в одному рядку з написами на печатках Киселівської та Стольненської сотень Чернігівського полку, що датуються 1751–1781 рр.³ Це дозволяє припустити, що вони виготовлялися за єдиним зразком. У розшифровці зображення Н. Грабова допустила помилку. Вона трактує його як метелик. Цей огріх легко пояснюється тим, що різьба центральної фігури неглибока, тому на відбитку вона погано читається. Насправді зображена подвійна геральдична лілія, тобто герб «Гоздава». Як годиться, він у щиті, над ним шолом, обабіч намет, над шоломом одноголовий орел, що тримає у лапі хрест. Останнє зображення – це знак Чернігівського полку. Як слушно зауважує Н. Грабова, він підкреслює належність сотні до полку. Знак з'явився ще у 1720-х рр. як наслідок діяльності російської Герольдмейстерської контори та Військової колеї⁴. Чернігівський полк використовував печатку з зображенням орла принаймні з 1740 р.⁵

На нашу думку, поява цієї композиції, тобто поєднання родового знаку «Гоздави» з полковим знаком, пов'язана з Миколою Тризною. Він у 1728–1748 рр. займав уряд вибельського сотника⁶. Окрім цього, Микола Тризна був першим вибельським сотником з таким прізвиськом. Його правонаступниками стали Андрій та Петро Тризни⁷. Тризни пишались своєю належністю до герба «Гоздава». А вже за легендою він виник ще в XI ст.⁸ Цей герб з присвятою києво-печерському архімандриту Йосифу Тризні прикрашає титул київського «Триодіону» 1648 р.⁹ та портрет ієрарха¹⁰. Його ми бачимо на печатках Миколи¹¹, Андрія (мал.1)¹² та Івана Тризн¹³. Про належність Тризн до модифікації «Гоздави» під назвою «Lilia drugi raz» писав Вацлав Потоцький¹⁴. Високохудожніми зображеннями «Гоздави» прикрасив книгу купчих Вибельської сотні 1731 р. Микола Тризна (мал. 2, 3)¹⁵.

Останній походив з старовинного роду «Тризна с фамилий предков убаженных, шляхетством издавна в Польше предпочтенных»¹⁶. Рано осиротів, навчався у Києво-Могилянській академії «вдал себе в сиротстве к наукам свободным. Всеї философии имел превосходство и других учений получил довольство»¹⁷. Потім «вступил в службу», ходив з військом на Сулак, Польщу, Крим, був депутатом до царського двору, сотником, бунчуковим товаришем, засідав у Генеральному військовому суді,

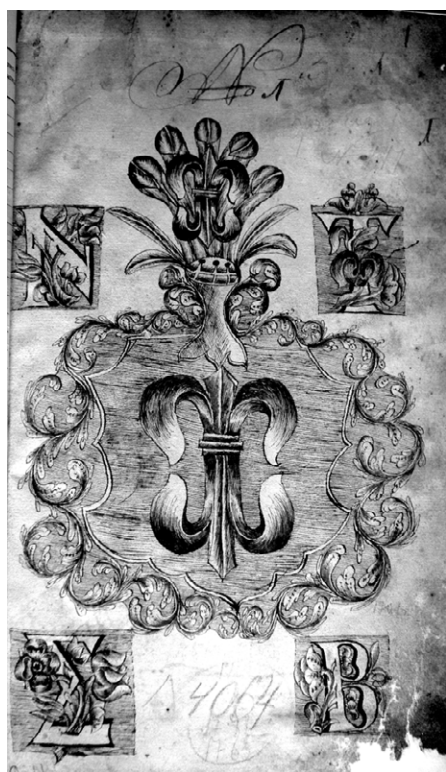
© Ситий Ігор Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського.

займався законотворчістю та красним письменством «в писанні умном упражнялся», любив спілкуватися з ученими людьми, багато читав «книг разных та была забава». Помер 22 січня 1776 р.¹⁸

мал. 1

З літератури відомо, що учні та викладачі українських навчальних закладів прикрашали свої зошити та твори різними символічними, алегоричними малюнками, емблемами, гербами, біблійними сюжетами, віньетками. Часто-густо вони нагадували фронтисписи друкованих книжок¹⁹. Власне малювання було складовою навчального процесу, тому Тризна добре опанував цю справу. Вправно він складав і вірші. Прикладом може слугувати вірш з зазначеного вище титулу: «От воинских началник, кошт обще собранный книгу зделал, но трудом, ниже подписанный. Общей ползы, общий труд и денга зыскует, пчолка падает на цвет в нем же сладость чует. Начало сым трудом, кто ведати рачит. Рок тысящный над

мал. 2

мал. 3

мал. 4

мал. 5

сем сот тридцять первый значит».

Дослідники відмічають належність Тризна до шляхетних та освічених кіл Гетьманщини, що вирізнялися моральними чеснотами, релігійністю та патріотизмом¹⁵. Маючи такий родовід, здібності та освіту, Микола Тризна не міг не звернути увагу

на сотенний знак. Прив'язавши його до себе, до свого родинного клейноду, він у такий спосіб засвідчив соціальний статус родини та втішив власні амбіції.

1. Дашкевич Я. Гетьманська Україна: полки. Полковники. Сотні. Лівобережжя. 2 // Пам'ятки України. – 1990. – № 3. – С. 20.
2. Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ Лівобережної України XVIII ст. // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 285.
3. Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ Лівобережної України XVIII ст. – С. 286, 288.
4. Румянцева В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К., 1986. – С. 78–81.
5. Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ Лівобережної України XVIII ст. – С. 279; Однороженко О. Козацька територіальна геральдика кінця XVI–XVIII ст. – Харків, 2009. – С. 250.
6. Кривошея В. Українська козацька старшина. – К., 2005. – С. 66.
7. Там само.
8. Лакиер А. Русская геральдика. – М., 1990. – С. 265.
9. Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. – К., 1993. – С. 186. Титов Ф. Типография Киево-Печерской лавры. – К., 1916. – С. 318.
10. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. : Енцикл. вид. / Упор. З. І. Хижняк; за ред. В. С. Брюховецького. – К., 2001. – С. 539.
11. Однороженко О. Козацька територіальна геральдика кінця XVI–XVIII ст. – Харків, 2009. – С. 253. Печатка 1729 р. Зробив помилковий висновок, що сотенна печатка взорована на печатці М. Тризни. Як бачимо, все навпаки.
12. ЦДІАК України, ф. 108, оп. 2, спр. 244, арк. 64зв., 67зв., 69зв., 75зв., 88зв., 95зв. Печатка 1751 р. Рід Андрія Тризни був записаний у Любецький синодик (Чернігівський обласний історичний музей, інв. № Ал 330, арк. 72).
13. Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. – К., 1993. – С. 186. Печатка 1784 р.
14. Potocki W. Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego księstwa Litewskiego. – W Krakowie, 1696. – S. 405. Три лілії розміщені у стовп.
15. ЦДІАК України, ф. 64, оп. 1, спр. 1121, арк. 1, 1а. Проте, деякі Тризни, як це практикувалося на Гетьманщині, користувалися печатками з іншими знаками. Наприклад, бунчуковий товариш Петро Тризна приклав до свідоцтва від 20. 07. 1821 р. печатку з зображенням якоря-хреста (Чернігівський обласний історичний музей імені В. В. Тарновського, інв. № Ал 503/3, арк. 22, мал. 4).
16. Лазаревский А. Образчик старинной малорусской эпитафии // Киевская старина. – 1885. – Май. – IX. Известия и заметки. – С. 180. Ймовірно, епитафію склав Андрій Тризна, вихованець Чернігівського колегіуму.
17. Там само.
18. Там само. – С. 180–181.
19. Травкина О. Чернігівський колегіум (1700–1786). – Чернігів, 2000. – С. 21, 39.
20. Титов Ф. Типография Киево-Печерской лавры. Исторический очерк (1606–1916 гг.). – К. 1916. – Т. 1 (1606–1721 гг.). – С. 314–315.

Стаття посвящена вопросу о влиянии геральдики выбельских сотников Тризн на формирование символики Выбельской сотни Черниговского полка.

Ключевые слова: Выбельская сотня, Тризны, герб, печать.

The influence of family heraldry of Vybli's sotniks (captains) Trizns on the formation of the emblem Vybli sotnya (company) in Chernihiv regiment was analysed in the article.

Key words: Vybli sotnya (company), Trizns, an emblem, a signet.